SIYOSIY REALIZM NAZARIYASINING ZAMONAVIY AHAMIYATI

O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
Islom iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar fakulteti,
Xalqaro munosabatlar 1-bosqich talabasi ***G‘ulomov Mirjalol***
+998 90 532 61 64

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xalqaro munosabatlar tizimida siyosiy realizm nazariyasining shakllanishi, rivojlanishi va zamonaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Realizmning tarixiy ildizlari Fukidid, Nikkolo Makkiavelli va Tomas Hobbs qarashlari orqali yoritilgan bo‘lib, XX asrda Gans Morgentau va Kennet Volts tomonidan rivojlantirilgan zamonaviy ko‘rinishi ko‘rib chiqiladi. Maqolada davlat manfaatlari, kuchlar muvozanati va milliy xavfsizlik asosiy omillar sifatida tahlil etiladi. AQSh–Xitoy raqobati, Rossiya–Ukraina urushi va NATO kengayishi kabi hozirgi global jarayonlar realizmning amaliy ahamiyatini ochib beradi. Shuningdek, O‘zbekiston tashqi siyosatida milliy manfaat, xavfsizlik va muvozanatli diplomatiya tamoyillaridagi realizm elementlari ko‘rib chiqilgan. Maqola siyosiy realizmni xalqaro munosabatlarni tushunishning muhim nazariy asosi sifatida ta’kidlaydi.*

Kalit so‘zlar: *Siyosiy realizm, xalqaro munosabatlar, milliy manfaat, kuchlar muvozanati, xavfsizlik, geosiyosat, neorealizm, Morgentau, Kennet Volts, tashqi siyosat.*

Annotation: *This article analyzes the formation, development, and significance of political realism theory in the international relations system. The historical roots of realism are examined through the ideas of Thucydides, Niccolò Machiavelli, and Thomas Hobbes, along with its modern development by Hans Morgenthau and Kenneth Waltz in the 20th century. The article*

focuses on key factors such as national interests, balance of power, and national security. Contemporary global processes — including US–China rivalry, the Russia–Ukraine war, and NATO expansion — demonstrate the practical relevance of realism. It also analyzes elements of realism in Uzbekistan's foreign policy, particularly the principles of national interest, security, and balanced diplomacy. The article presents political realism as an important theoretical framework for understanding international relations.

Keywords: *political realism, international relations, national interests, balance of power, security, geopolitics, neorealism, Morgenthau, Kenneth Waltz, foreign policy.*

Аннотация: *В данной статье анализируются формирование, развитие и значение теории политического реализма в системе международных отношений. Рассматриваются исторические корни реализма через взгляды Фукидида, Никколо Макиавелли и Томаса Гоббса, а также его современное развитие в трудах Ганса Моргентау и Кеннета Уолтца в XX веке. Особое внимание уделяется ключевым факторам, таким как государственные интересы, баланс сил и национальная безопасность. Современные глобальные процессы, включая конкуренцию США и Китая, войну России и Украины и расширение НАТО, демонстрируют практическую актуальность теории реализма. Также анализируются элементы реализма во внешней политике Узбекистана, в частности принципы национального интереса, безопасности и сбалансированной дипломатии. Статья рассматривает политический реализм как важную теоретическую основу для понимания международных отношений.*

Ключевые слова: *политический реализм, международные отношения, национальные интересы, баланс сил, безопасность,*

геополитика, неореализм, Моргентау, Кеннет Уолтц, внешняя политика.

Xalqaro munosabatlar tizimi doimiy ravishda o‘zgarib borayotgan murakkab siyosiy makondir. Davlatlar o‘rtasidagi raqobat, xavfsizlik masalalari, geosiyosiy manfaatlar va global kuchlar o‘rtasidagi kurash xalqaro siyosatning asosiy xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Ana shunday sharoitda xalqaro munosabatlar nazariyalari orasida siyosiy realizm alohida o‘rin egallaydi. Mazkur nazariya davlat manfaatlari, kuch muvozanati va milliy xavfsizlikni xalqaro siyosatning markaziy omillari sifatida ko‘rib chiqadi. Siyosiy realizm qadimiy davrlardan boshlab shakllangan bo‘lib, uning ildizlari qadimgi yunon tarixchisi Fukidid, italiyalik siyosatshunos Nikolo Makieveli hamda ingliz faylasufi Tomas Hobbs kabi mutafakkirlar qarashlariga borib taqaladi. XX asrda esa realizm xalqaro munosabatlarning mustaqil nazariy yo‘nalishi sifatida rivojlandi. Ayniqsa, ans Morgentau va Kennet Voltz tomonidan ilgari surilgan g‘oyalar realizmning zamonaviy ko‘rinishini shakllantirdi.

Bugungi kunda xalqaro siyosatda yuz berayotgan mojarolar, yirik davlatlar o‘rtasidagi strategik raqobat, energetik xavfsizlik, qurollanish poygasi hamda geosiyosiy qarama-qarshiliklar siyosiy realizm nazariyasining dolzarbligini yana-da oshirmoqda. Xususan, AQSH va Xitoy o‘rtasidagi geosiyosiy raqobat, Rossiya-Ukraina urushi hamda global xavfsizlik muammolari realizm nazariyasining amaliy ahamiyatini ko‘rsatmoqda. Siyosiy realizm xalqaro munosabatlar nazariyasidagi eng qadimiy va ta’sirchan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu nazariya davlatlarning xalqaro maydondagi harakatlarini kuch, manfaat va xavfsizlik bilan izohlaydi. Realizmga ko‘ra, xalqaro tizim anarxik xarakterga ega bo‘lib, unda davlatlardan yuqori turuvchi markaziy hokimiyat mavjud emas. Shu sababli har

bir davlat o‘z xavfsizligini mustaqil ravishda ta’minlashga intiladi.[1] Realizmning dastlabki elementlari qadimgi davr mutafakkirlari qarashlarida uchraydi. Fukidid o‘zining “Peloponnes urushi tarixi” asarida davlatlar o‘rtasidagi kurashning asosiy sababi kuch va manfaat ekanligini ta’kidlagan. Uning fikricha, “kuchlilar xohlaganini qiladi, kuchsizlar esa bunga bo‘ysunadi”. Bu qarash realizmning asosiy tamoyillaridan biri sifatida qaraladi.

Keyinchalik Nikkolo Makkiavelli “Hukmdor” asarida davlat manfaatlarini saqlash uchun hukmdor ayrim hollarda qattiqqo‘l va pragmatik siyosat yuritishi zarurligini yozgan. U siyosatda axloqiy qadriyatlardan ko‘ra davlat manfaatlari ustuvor ekanligini ilgari surgan. Tomas Hobbs esa “Leviafan” asarida inson tabiatan manfaatparast ekanligini, jamiyatda esa “hammaning hammaga qarshi urushi” holati yuzaga kelishini ta’riflagan. Xalqaro tizim ham aynan shunday anarxik muhit sifatida ko‘riladi.[2]

XX asrga kelib realizm mustaqil nazariya sifatida rivojlandi. Ikkinchi jahon urushidan keyin xalqaro siyosatdagi keskin raqobat va sovuq urush sharoiti realizmning ommalashishiga sabab bo‘ldi. Ayniqsa, Gans Morgentau realizmning oltita asosiy prinsipini ishlab chiqdi. Unga ko‘ra, siyosat inson tabiatidan kelib chiqadigan ob’ektiv qonunlarga bo‘ysunadi va davlatlar doimo milliy manfaatni ustuvor qo‘yadi. 1970-yillarda Kennet Voltz tomonidan neorealizm nazariyasi yaratildi. U klassik realizmdan farqli ravishda xalqaro tizim tuzilishini asosiy omil sifatida ko‘rsatdi. Neorealizmga ko‘ra, davlatlarning xatti-harakati inson tabiatidan emas, balki xalqaro tizimdagi kuchlar muvozanatidan kelib chiqadi. Bugungi kunda realizm xalqaro siyosatni tushunishda eng muhim nazariyalardan biri bo‘lib qolmoqda.[3] Siyosiy realizm

1 Hans Morgenthau. Politics Among Nations. New York: McGraw-Hill, 1948. Pages: 4–15

2 Thomas Hobbes. Leviathan. London, 1651. Pages: 84–110.

3 Kenneth Waltz. Man, the State, and War. Columbia University Press, 1959. Pages: 159–186.

bir qator fundamental tamoyillarga asoslanadi. Ushbu tamoyillar davlatlarning xalqaro maydondagi xatti-harakatlarini tushuntirishga xizmat qiladi. Realizmga ko‘ra, xalqaro munosabatlarning eng muhim subyekti davlat hisoblanadi. Xalqaro tashkilotlar yoki nodavlat institutlar davlat manfaatlaridan ustun tura olmaydi. Shu sababli davlatlar global siyosatda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Har bir davlat o‘zining milliy manfaatlarini himoya qilishga intiladi. Realistlar nazarida tashqi siyosatning asosiy maqsadi davlat xavfsizligi va manfaatlarini ta’minlashdir. Realizmda harbiy, iqtisodiy va siyosiy kuch muhim ahamiyatga ega. Davlatning xalqaro tizimdagi mavqei uning qudrati bilan belgilanadi. Kuchsiz davlatlar kuchli davlatlar ta’siriga tushib qolishi mumkin.

Xalqaro tizimda davlatlardan yuqori turuvchi yagona hukumat yo‘q. Shu sababli davlatlar o‘z xavfsizligini o‘zlari ta’minlashga majbur. Davlatlar bir davlatning haddan tashqari kuchayib ketishini oldini olish uchun ittifoqlar tuzadi. Bu tamoyil xalqaro barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi.[4]

XXI asrda globalizatsiya jarayonlari kuchayganiga qaramay, realizm nazariyasi o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. Aksincha, yirik davlatlar o‘rtasidagi raqobat realizm tamoyillarining amalda mavjudligini ko‘rsatmoqda. Bugungi xalqaro siyosatda AQSH, Rossiya, Xitoy o‘rtasidagi geosiyosiy raqobat realizmning yorqin misolidir. Davlatlar iqtisodiy va harbiy qudratini oshirish orqali global ta’sir doirasini kengaytirishga intilmoqda. Rossiya-Ukraina urishi ham realizmning amaliy ifodasi sifatida qaraladi. Ushbu mojaro davlatlarning xavfsizlik va geosiyosiy manfaatlari xalqaro huquq va diplomatik tamoyillardan ustun kelishini ko‘rsatdi. Shuningdek, NATO ni kengayishi ham kuchlar muvozanati siyosatining zamonaviy shakli sifatida baholanadi.

O’zbekiston tashqi siyosatida ham realizm elementlarini kuzatish mumkin. O‘zbekiston milliy xavfsizlik, hududiy yaxlitlik va iqtisodiy

4 Joshua Goldstein, Jon Pevehouse. International Relations. Pearson Education, 2014. Pages: 37–61,

manfaatlarni asosiy ustuvor yo‘nalish sifatida belgilagan. Mamlakat Markaziy Osiyoda barqarorlikni saqlash, qo‘shni davlatlar bilan yaxshi munosabatlarni rivojlantirish va yirik davlatlar bilan muvozanatli diplomatiya yuritishga intilmoqda. Bu esa realizmning “milliy manfaat” va “kuchlar muvozanati” tamoyillariga mos keladi. Bundan tashqari, SHHTva AQSH doirasidagi hamkorlik ham O‘zbekistonning xavfsizlik va iqtisodiy manfaatlarini himoya qilishga xizmat qilmoqda.5

Siyosiy realizm xalqaro munosabatlar nazariyasidagi eng muhim va ta’sirchan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur nazariya davlatlar o‘rtasidagi munosabatlarni kuch, manfaat va xavfsizlik nuqtayi nazaridan tahlil qiladi. Realizmning asosiy g‘oyalari qadimgi davrlardan shakllangan bo‘lsa-da, bugungi global siyosatda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. XXI asrda yuz berayotgan geosiyosiy mojarolar, yirik davlatlar o‘rtasidagi raqobat va xalqaro xavfsizlik muammolari realizm nazariyasining amaliy ahamiyatini yana-da kuchaytirdi. Ayniqsa, AQSh–Xitoy raqobati, Rossiya–Ukraina urushi va harbiy ittifoqlarning kengayishi realizm tamoyillarining zamonaviy siyosatda faol ishlayotganini ko‘rsatadi.6

O‘zbekiston tashqi siyosatida ham milliy manfaat, xavfsizlik va muvozanatli diplomatiya kabi realizm elementlari muhim o‘rin tutadi. Siyosiy realizm nafaqat tarixiy nazariya, balki bugungi xalqaro munosabatlarni tushunishda ham muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

5 O‘zbekiston Respublikasi Tashqi siyosat konsepsiyasi. Toshkent, 2023. Pages: 5–18.

6 Andrew Heywood. Global Politics. London: Palgrave Macmillan, 2017. Pages: 53–88

1. Hans Morgenthau. Politics Among Nations. New York: McGraw-Hill, 1948. Pages: 4–15
2. Thomas Hobbes. Leviathan. London, 1651. Pages: 84–110.
3. Kenneth Waltz. Man, the State, and War. Columbia University Press, 1959. Pages: 159–186.
4. Joshua Goldstein, Jon Pevehouse. International Relations. Pearson Education, 2014. Pages: 37–61,
5. O‘zbekiston Respublikasi Tashqi siyosat konsepsiyasi. Toshkent, 2023. Pages: 5–18.
6. Andrew Heywood. Global Politics. London: Palgrave Macmillan, 2017. Pages: 53–88